

فرهنگ افعال زبان پهلوی ساسانی (پارسیک)

دکتر سهیلا صلاحی مقدم

دانشیار دانشگاه الزهراء (س)،

تهران، ایران

ssmoghaddam@yahoo.com

واژه‌های کلیدی: فرهنگ‌نویسی، زبان پارسیک، فعل، ارداویراف نامه، بندهشن، داتستان دینیک.

این مقاله درباره فرهنگ افعال زبان پهلوی ساسانی (پارسیک) است و شامل واژه‌های هزوارشی و غیر هزوارشی می‌شود. در این تحقیق سه کتاب یکی در دوره ساسانیان (مینوی خرد) و دو دیگر، (ارداویراف‌نامه و بندهشن) در دوره اسلامی بررسی می‌شود، ارداویراف‌نامه، بندهشن و داتستان مینوی خرد، از مهم‌ترین کتب زبان پهلوی به شمار می‌روند. ارداویراف‌نامه که نویسنده آن نامعلوم است، درباره موبدی به نام ارداویراف یا ارداویراز است که به دنیای بعد از مرگ سفر می‌کند و دوزخ و برزخ و بهشت را می‌بیند و بازمی‌گردد. (کمدی الهی دانتته و سیرالعباد الی‌المعاد سنایی نیز چنین مضمونی دارد) ارداویراف‌نامه ظاهراً در قرن سوم هجری به رشته تحریر درآمده است. (آموزگار، ۱۳۷۲) بندهشن یا بندهش، به معنی اساس خلقت و اصل آفرینش، نام کتابی است به زبان پهلوی که تدوین آن در قرن سوم هجری قمری انجام گرفته است. این اثر درباره کیهان‌شناسی و خالقیت اورمزد و دشمنی اهریمن، آفرینش جهان مادی و مینوی است. نام مؤلف دانسته نیست. (بهار، ۱۳۴۵)

داتستان مینوی خرد (حکم‌ها و رأی‌های مینوی خرد یا خرد روحانی) را از جهت بیان اندرزاها و حکم، می‌توان در عداد اندرزاها دینی قرار داد ولی در آن از آفرینش و وقایع اساطیری و معاد نیز سخن رفته است. ۶۲ پرسش و پاسخ دارد. پازند آن به خط اوستایی نیز باقی مانده و احتمالاً در اواخر دوره ساسانی نوشته شده و نویسنده آن نامعلوم است. (تفضلی، ۱۳۵۴)

دلیل انتخاب این موضوع این است که می‌خواهیم ببینیم افعال در این زبان با افعال دری چقدر ارتباط دارند و واژه‌هایی که مرده‌اند یا متروک شده‌اند، کدامند. همچنین درباره قوم و زبان آرامی، هزوارش‌ها و واژه‌های آرامی وارد شده در زبان پهلوی بررسی می‌شود. شایسته بیان اینکه زبان آرامی از ریشه زبان‌های سامی است و خواهر زبان عربی است؛

«در کنار اکدی‌ان که از اقوام سامی به حساب می‌آیند، قوم دیگری نیز از همین نژاد در نواحی غربی و جنوب غربی بین‌النهرین سکونت داشتند که آرامیان نامیده می‌شوند و به دو گروه قابل تقسیم‌اند:

آرامیان آرامی‌زبان و آرامیان سریانی‌زبان. آرامیان آرامی‌زبان در انتشار خط و پیشرفت تمدن تأثیر فراوان داشته‌اند.» (صفوی، ۱۳۸۶: ۳۴)

این زبان در دورهٔ هخامنشیان، زبان دیوانی و خط آرامی به نام «خط آرامی امپراتوری» برای مکاتبات اداری در این دوره به کار می‌رفته است و بعد در فارسی میانه نیز تأثیر زبان و خط آرامی به‌طور کامل مشهود است که یکی از آن‌ها در هزوارش خط پهلوی نمود می‌یابد. (ابوالقاسمی، ۱۳۸۹: ۱۴۱ نقل به مضمون)

نکتهٔ مهم دیگر اینکه بعضی از حروف زبان پهلوی مثل هم نوشته می‌شود؛ برای مثال "ا" نشان-دهندهٔ "R-W-N" است. در این تحقیق سعی شده است که نشانه‌های مشابه، تغییر یابد و این فرهنگ با نگارش جدید نوشته شود تا خوانش آن به‌راحتی صورت گیرد؛ به‌طور مثال صورت مکتوب کلمهٔ PWN که صورت ملفوظ آن pad است و در دری «به» است، برای "W" نشانهٔ "ا" باشد ولی برای N نشانه‌ای به این شکل جایگزین شود "d".

این فرهنگ افعال به دو شکل الفبایی می‌شود. یکی الفبایی فارسی و دیگر الفبایی زبان پهلوی (برخلاف فرهنگ‌های موجود پهلوی به فارسی که از معادل لاتین حروف آواشناسی استفاده می‌شود، در این فرهنگ خود الفبای زبان پهلوی به کار می‌رود).

مثال از ارداویراف‌نامه، از پهلوی به فارسی:

گاویند YMRWNd

فعل «گویند» با مختصر تغییر به دست ما رسیده است، از مصدر گفتن.

همان‌طور که در این مثال دیده می‌شود، این واژه هزوارشی است؛ یعنی کلمهٔ آرامی است که وارد زبان پهلوی شده و فقط در کتابت خط پهلوی می‌آمده و به زبان رانده نمی‌شده است. هزوارش در لغت، اسم مصدر از مصدر هزواریدن (اوزوارتن) به معنی بیان کردن، تفسیر کردن و شرح دادن است. حال این واژه‌ها می‌توانند نزدیک به عربی باشند (چون خواهر هم هستند) و می‌توانند مستقل باشند. مثال بالا، مشترک با عربی نیست و مختص زبان آرامی است.

(همان‌طور که مشاهده می‌شود از دو نشانهٔ جدید برای حروف R و N استفاده شده است.)

References

منابع

۱. آموزگار، ژاله (۱۳۷۲)، ارداویراف‌نامه، بنیاد فرهنگ ایران، تهران
۲. ابوالقاسمی، محسن (۱۳۸۵)، تاریخ زبان فارسی، انتشارات سمت، تهران
۳. بهار، مهرداد (۱۳۴۵) بندهشن، بنیاد فرهنگ ایران، تهران
۴. تفضلی، احمد (۱۳۵۴) داتستان مینوی خرد، بنیاد فرهنگ ایران، تهران
۵. صفوی، کوروش (۱۳۸۶) آشنایی با تاریخ زبان‌های ایرانی، نشر پژوهاک کیوان، تهران

۶. فره‌وشی، بهرام (۱۳۵۲) فرهنگ فارسی به پهلوی و پهلوی به فارسی، دانشگاه تهران.
۷. مکنزی، دیوید نیل (۱۳۹۰)، فرهنگ کوچک زبان پهلوی، ترجمه مهشید میرفخرایی، پژوهشگاه علوم انسانی، تهران.